

РАСПРАВА О ПОЛОЖАЈУ ПОРОДИЦЕ У ВЕЛИКОМ ГРАДУ

Марксистички центар организације Савеза комуниста у Београду и Комисија Градске конференције организације Савеза комуниста у Београду за деловање у области друштвене бриге о деци и социјалне заштите, организовали су 6. и 20. марта 1979. године расправу на тему „Породица у великом граду“, у просторијама Конгресног центра „Сава“ у Београду.

Расправу је пратило преко две стотине учесника, међу којима више истакнутих правника, социолога, психолога, лекара, архитеката, новинара и политичких радника из Београда. Поднето је четрдесетак реферата. Сви реферати и ауторизована излагања учесника у дискусији су објављени (Београд, 1979.).

Уводно излагање поднео је др Марко Младеновић, професор Правног факултета у Београду. Он је истакао да основну претпоставку за успех разговора о породици представља јасно одређивање става о значају породице у самоуправном друштву. Један познати југословенски социолог ставио је породицу на последње место друштвене надградње и таквим ставом манифестовао одсуство јединственог гледања на значај и улогу подорице у друштву. Неспоразумима ове врсте доприноси у великој мери и то што се марксизам данас углавном не бави теоријским расветљавањем породице, па је научна мисао испарцелисана низом фрагментарних, дисциплинарних приступа, између којих често постоје велике разлике у тумачењу неких породичних појава. Не поричући значај природног елемента у породици и потврђујући њену плуралистичку суштину, марксизам би морао ставити тежиште на њену историјску променљивост и изразиту непостојаност породичне структуре. Одмах потом, дошло би и питање о самој суштини породице, вредносним садржајима о одређивању граница њене људскости и њене друштвености. Нема никакве сумње да је демократским и хуманим друштвима, између осталог, задатак и да трансформишу породицу и претворе је од несигурног склонихшта људске анонимности у део система глобалне друштвене асоцијације, гушећи подвојеност приватног и јавног, породичног и друштвеног, прошлости и будућности. Развој социјалистичког самоуправног политичког система, управо је пружио најбоље могућности сваком субјекту да слободно одлучује о свим питањима која су му од интереса као радном човеку, грађанину и појединцу, те да одлучује и о својој судбини и о судбини своје породице. Младеновић је сугерисао да се управо на примеру Београда може изванредно пратити суштина процеса разбијања

затворене, ендогамijske структуре градске породице и успостављање њене многоструке и вишеслојне повезаности са друштвом. Градска породица изгубила је, по правилу, ослонац у свом приватном породичном поседу и кућном газдинству. Због тога су све њене аспирације усмерене ка друштву а њена приватност и себичност се нужно редукују. Правци њеног подруштвљавања морали би се повезивати са развојем удруженог рада, кроз проширење социјалних функција радних организација и у повезивању породице и месне заједнице која би могла постати проширена породица заједништва, солидарности и узајамности. Неки основни подаци о Београду, показују да је то веома хетерогено подручје, у коме се изванредно преламају сви проблеми са којима се породична група среће у свом преображају. Према недавно објављеној студији Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, само једну трећину од укупног броја становника Београда чини староседелачко становништво, док је број рођених Београђана међу одраслим, радним људима само око једне петине укупне популације; механички прираштај је огроман и креће се око двадесетак хиљада годишње, а од свих дошљака половина долази са села, што је Београду донело обележје најсељачкијег града у Југославији; једна трећина становника Београда радо би га напустила и не показује никакву приврженост Београду итд. Овакви подаци представљају важну социолошку детерминанту физиономије и атмосфере Београда. Они, уједно, отварају на најбољи начин дискусију о свим проблемима, који нису познати само Београду већ свим градовима и који захтевају усклађену и повезану друштвену акцију да би били решавани.

Др Оливера Бурџић, социолог, је у свом реферату инсистирала на повезивању породице са друштвено-политичким системом. Најсажетије речено, повезивање се састоји у подруштвљавању и породице и свих оних установа које су за њу од значаја. При томе, положај породице мења се на тај начин што породица престаје да буде приватизована, затворена група, азил у коме отуђена личност тражи свој угрођени или изгубљени идентитет, већ постоје отворена према друштву. Отварање породице, међутим, не значи њено „дражњење“. Није реч о потпуном преношењу појединих функција на за то специјализоване друштвене установе, у чему се понекад види упрошћено решавање свих проблема који данас тако издашно притискују породицу. Породица остаје интимна заједница, природни оквир стварања најдубљих вредности живота и формирања личности. Суштина њеног подруштвљавања, дакле, огледала би се у активирању креативних и спонтаних потенцијала унутар породице, који једино могу изразити сав онај плурализам породичних потреба и пронаћи путеве њиховог задовољавања. Породица би тако била у положају да постане активни чинилац свог сопственог развоја.

На изванредно велики значај повезивања породице са одређеном територијом свог настањивања указала је др Анђелка Милић, социолог. Свако заједништво, како је даље прецизирала свој став, па и оно које се гради на територијалном принципу, подразумева непосредне, слободне, блиске, спонтане али и институционално уређене односе између припадника заједнице. За своју основу и садржај, ови односи имају заједничко

подмиривање различитих потреба, остваривање заједничких интереса, од којих је један, управо, одржавање и развијање самог заједништва. Ако се овакво одређивање локалних заједница покуша применити на месну заједницу, као најмању територијалну, друштвено-политичку и самоуправну јединицу друштвеног система у Југославији, резултати нису задовољавајући. Месна заједница се показује у урбаним срединама претежно као територијално-управна јединица, а далеко мање као стварна социјална заједница. Породице у великим градским центрима, какав је и Београд, повезане су за ширу или ужу локалну заједницу спонама које су веома слабе, на доста места покидане а негде и сасвим прекинуте. Чланови породице не осећају месну заједницу као део себе и свог живота; за њихов социјални идентитет тај оквир готово да ништа не значи. У њој се често не могу задовољити ни основне потребе а још мање се могу наћи излази из анонимности градског живота. Искуства из досадашње праксе показују да се месна заједница још није афирмисала као трибина за изношење различитих интереса и потреба, нити као чинилац који је у стању да контролише како се реализују афирмисани интереси и заједничке потребе становника. То, међутим, не значи да би требало одбацити идеју и напустити трагање да се у савременим условима оствари локално заједништво, да се градој месној заједници да нова социјална функција. Напротив, покушаји превазилажења отуђених облика друштвености у којима живе породице и њихови чланови посебно су значајни у великим урбаним центрима. При томе је од првенствене важности креирање локалног оквира који не затвара породицу и њене чланове, већ им пружа прву и непосредну везу са друштвом и подстиче повезивање и комуникације на свим нивоима и у свим видовима. Остваривање оваквог крајњег циља и конституисање месне заједнице као стварног, а не само нормативно-самоуправног оквира није ни мало једноставан задатак. Први корак на таквом путу могао би бити упознавање и систематско праћење услова живота и планско настојање да се они мењају према потребама једне хуманије визије. Има доста битних услова и чиниоца од чијег постојања и развоја зависи и развој месних заједница ка пуном заједништву. Др Милић се посебно задржала на неким од њих. Величина месне заједнице је значајан услов од кога зависи, како могућност исказивања интереса и потреба становника месне заједнице, тако и могућност њиховог остваривања односно задовољавања. Даље, број становника је, такође, чинилац који утиче на могућност непосредног комуницирања становника, од чега значајно зависи и степен заједништва који се може остваривати. Не ради научне радозналости или поуке перфекције, утврђивање оптималног броја становника месне заједнице веома је значајан елемент, управо са становништва задатака који траже дугорочна истраживања и посматрања, и, наравно, само је једна у сплету детерминанти које опредељују постојање и развој месних заједница као самоуправних асоцијација грабења.

Професор др Ив-Расгимир Недељковић, посматрао је у свом реферату породицу као својеврсну људску комуноу. Подразумевајући под тим појмом комплексно и потпуно људско заједништво, заједништво добара и њихове употребе, заједништво узајамности и најнепосреднијих и

најтоплијих односа људи, свега оног што може у социолошком и психолошком смислу те речи да значи узајамност људи у било ком виду њиховог повезивања. Подруштвљавање породице у оном смислу у коме она од комуне која је приватизована, затворена — прелази у друштвеност, подстицаће организован социјални, политички и педагошки рад. Услови великог града са индустријом, великом администрацијом, са системом институција образовања, културе, спорта, са трговином и комуникацијама, битни су за специфичност градске породице комуне и комуне самих породица градских, односно породичности која би могла да се очекује у сасвим новим, промењеним условима живота какве нуди такав велики град. За такву заједницу, називајући је и еколошком заједницом, заложо се проф. Недељковић, сматрајући да хијерархичност која даје предности једнима над другима условљава репродукцију различитих облика доминације. У друштву које гради социјализам потребно је подстицати остваривање садржаја породице братства и јединства људи, и то тражећи путеве приближавања а не просте трансформације једне крајности у другу.

Архитекта Смиља Каначки, изјаснила се против изградње објеката које средина којој су намењени не прихвата, који се сагледавају као страна тела импутирана у организам који их одбације. Поменула је неколико београдских обданишта која су прави споменици инвеститорима и пројектантима, а која ни најмање не одговарају психи деце, јер им ни пропорционално ни изгледом не припадају. Осим тога, градња монументалних и скувих објеката знатно смањује динамику изградње на читавом подручју града. Уместо тога, предложила је примену јефтинијих система који би својом конструктивном флексибилношћу лако омогућавали промене и адаптације, што живот и развој друштва, па и породице, доноси. Добра архитектура мора бити невидљива, она се само осећа као потпуност еколошке средине. Ненаметљивост објекта не значи угроженост естетских квалитета, већ доприноси истицање људи у њему. Због свега тога, процес планирања, посебно када су у питању центри месних заједница и пратећих објеката, мора се остваривати уз праћење онога што је постигнуто и уз истовремене корекције онога што није добро.

Проблем адаптације на градску средину приказао је Предраг Димитријевић, психолог. Многобројни су и различити облици отуђења асоцијалних, антисоцијалних и дезинтеграционих процеса у личности и породици у новој средини. Фрустрације, депресије, агресије, стигматизације, изоловане и девијантне породице свакако захтевају хитну заштиту, па и лечење. Међутим, далеко већи значај има превентивни рад и неговање породице у великом граду. Окупити и научити људе на организован живот у заједници, са новим и хуманим емоционалним везама и додирима, по његовом мишљењу, захтева посебну вештину. То никако не значи да овај тежак и дуготрајан процес треба сасвим професионализовати и специјализовати. Савремене концепције у психологији упућују на деловање у широкој јавности, путем социјалног информисања, социјалног просвећивања, подизање културе и друштвене свести, подстицање осетљивости, развијања способности да се превазиђе конфликт. Стручњак је присутан колико је неопходно, да пружи подршку, да стимулише, храбри и упућује људе да користе своју енергију и искуство, а затим да сами поврате

способност самоангажовања, самопоптрђивања и самоактуализације. Зато циљ сваког породичног и друштвеног стремљења мора бити формирање личности сигурне у себе, стабилне и зреле, која доживљава љубав према другој особи као природан акт, као израз своје развијене личности. Таква, сигурна у себе, јединка биће спремна да воли, да саучествује, да сарабује. Велеки простор у решавању оваквих проблема указује се у ангажовању радних организација, школа, месних заједница, које најбоље познају начин свог живота и настајање социјално непожељних појава. Далеко боље, свакако, него да им се споља и стручно дају готова решења — закључно је друг Димитријевић своје излагање.

Др Александра Марјановић, професор, задржала се посебно на институционализованом васпитању предшколске деце, које се често помиње као вид подруштвљавања васпитне функције породице. Савремена породица која има задатак да на успешан начин, без већих потреса уведе децу у друштво одраслих, све мање у томе успева. По мишљењу др Марјановић, разлог треба тражити у лишавању породице улоге основне производне јединице у друштву. Наиме, концентрацијом производног рада ван породице, она више није место где се одвија главни садржај живота одраслих, па се тако битно умањују могућности за узајамну партиципацију деце и одраслих. Сада се живот одраслих одвија на растојању од живота деце, све битно за одрасле је ван дечјег домаћаја, па је деци далеко теже да схвате задатак и смисао људског живота. То отежава многобројне развојне процесе као што су идентификација, усвајање моралних норми и уопште културе једног друштва. На тај се начин васпитање постепено издваја из животног контекста, оно постаје једна од делатности одраслих у низу других делатности за коју посебно треба имати времена, специфичних знања и мотивације. Последице погађају не само децу у виду проблема карактеристичних за адолесценцију, него и родитеље који су лишени једне своје људске димензије: да у специфичном домену реализују своје потенцијале и доживе своје родитељство. Међутим, упозорила је др Марјановић, институционалним предшколским образовањем не може се надокнадити оно што породица пропушта. То су показала многобројна истраживања и експерименти прављени готово у целом свету. И поред врло разрађених и рафинираних програма образовања који су прављени према научним знањима о интелектуалном развоју у раном детињству, очекивани резултати у установама за предшколско васпитање су сасвим изостали. Осим тога, родитељи су у претераном везивању за социјалне и васпитне институције показивали беспомоћност, осећање да нису дорасли својој улози и помаћкање свести о свом значају за децу. Укратко, показало се да директно подучавање деце у предшколским установама, уливањем говорних и сазнајних модела, ма како они били добри, није довољна противвредност општем емоционалном тону који влада у породици. На основу оваквих сазнања конструисани су једноставни васпитни програми који су обухватили и родитеље и децу. Они су предвидели враћање сасвим обичним заједничким делатностима у кући: играње, приповедање, читање, обављање лаких послова. Тако се подстицањем узајамности између родитеља и деце, која се у прединдустријским друштвима дешавала спонтано и нужно, захва-

тају сви битни чиниоци животне средине детета. Тако се, истовремено, родитељи навикавају да прихватају институције као своје партнере и помоћнике у решавању проблема одрастања деце.

На значај брачних саветовалишта и њихову велику и одговорну улогу у савременим условима указивало је неколико учесника скупа. Мр Блажа Марковић, судија Окружног суда у Београду, је подсетио на судску праксу у бракоразводним споровима која често и упадљиво бележи различите облике људске патологије, себичност, психолошку и биолошку неспремност за живот и обавезе у породици. Адекватну помоћ оваквим лицима могао би пружити једино тим стручњака различитих профила и који би се бавио и превенцијом и санирањем насталих поремећаја породичног живота. Успех саветовалишта могао би се обезбедити само уз пуну сарадњу странака која подразумева анонимност, психолошку релаксираност пред екипом и спремност да се у што приснијем контакту створи однос поверења, разумевања и поштовања.

Прим. др Милица Јојић-Миленковић, неуропсихијатар, је изразила уверење да саветовалишта за брак, без обзира на њихову неопходност, представљају признавање културног неуспеха те да се права решења за будућност морају тражити у превенцији, у предбрачним саветовалиштима. Научити младе како се постаје стручњак у професији којом се баве, далеко је лакше него научити их како се постаје добар родитељ, члан породице, супружник. Превенција би пуно учинила и на плану образовања људи који се разводе, оспособљавајући их да се никада не разводе као родитељи, односно да се конструктивно разведу настављајући сарадњу у васпитавању деце. Светозар Мујић, психолог у Центру за социјални рад, општина Стари град, предложио је оснивање постбрачних саветовалишта. Она би се стручно бавила родитељима по разводу брака и пружала им одговарајућу помоћ у превазилажењу трауматизујући искустава која, по правилу, стварају незреле, несрећне и неуспешне људе.

О проблемима који су везани за здравствени аспект породичног живота у великом граду говорили су проф. др Марта Хусар, и прим. др Славољуб Милојевић. Сматрајући здрављем не само одсуство болести већ и социјално и душевно благостање, они су истицали да постојећи систем здравствене заштите није задовољавајући. Наглом миграцијом са села у Београд, настаје велико оптерећење здравствене службе и неефикасност у помоћи свим добрим групама у популацији. Последице које погађају породичну скупину нарочито су тешке, јер се регулација рабања још увек врши на најдрастичнији и немедицински начин — прекидом трудноће. Број прекида трудноће се одржава на високом нивоу и повећава се. Према најновијим подацима проценат повећања износи пет до шест процената годишње, на апсолутну бројку од око педесет хиљада годишње. Бројне су медицинске, социјалне и економске последице прекида трудноће, које га сврставају у најактуелније проблеме друштва у целини. Није задовољавајућа ни здравствена заштита жена у превенцији малигних обољења. Због недовољног броја прегледа велики је број карцинома у узрапредовалом стадијуму, иноперабилних, када је терапијски ефекат далеко неповољнији.

Да овај скуп није оскудевао у полемикама и оштријим дискусијама показало је излагање проф. др Вере Смиљанић. Она је, наиме, говорила о законској одредби која предвиђа да се жене пензионишу пет година пре мушкараца, сматрајући овакво решење једним видом дискриминације жена. Предложила је доношење једне флексибилне законске одредбе која би поштовала индивидуалне разлике у току старења, односно која би омогућавала избор за жену и могућност да се настави бавити својим послом до истих година као и мушкарац, ако тако жели. Стваралачки рад пружа значајну сатисфикацију за напоре који се у њега улажу, док физички рад, на пример, да те мере исцрпљује жену да она тешко дочека године за пензионисање и под садашњим условима. Због тога би измена ставова о дужини радног века жене у садашњим условима била без интереса за већину жена, или би чак била и против интереса већине жена — сматрао је мр Борислав Глигоријевић, социолог.

Др Милосав Милосављевић, социолог, највећи део свог реферата посветио је специфичним социјалним, психолошким, здравственим и другим потребама старих људи у савременим друштвима. Трансформација коју породица доживљава у великом граду наглашава потребу подруштвљавања бриге о старима, не умањујући, с друге стране, одговорност и улогу деце и породице. Општи је утисак да институције великог града нису прилагођене потребама старих. То се види на примерима саобраћаја, исхране, друштвене активности, становања, здравства итд. То се нарочито види у све већој отуђености и усамљености старих, недостатку њихове ангажованости и неспремности да са њима буде остварена комуникација. Потребе старих могле би се у највећој мери задовољити у породици, нарочито оне које се тичу свакодневних потреба, сигурности, социјалне и емоционалне стабилности. Међутим, понекад права помоћ породице изостаје због објективних околности, због начина живота у великом граду, иако је субјективни однос према старима у оквиру породице непрекоран. Због тога се др Милосављевић zaloжио за спровођење мере социјалне политике које би обезбедиле услове у којима старост има пуну своју људску, друштвену, па и економску улогу.

На завршетку овог скупа говорио је др Војислав Бакић, професор Правног факултета у Београду. Он је својим излагањем подсетио на један стари теоријски проблем који има и значајне практичне последице. Ради се о Енгелсовом схватању места породице у друштвеној стварности, односно о чињеници да се поред производње материјалних добара може говорити и о „производњи људи“ која се обавља у породици. Уколико би, по мишљењу професора Бакића, у свеукупном планирању иста пажња која се посвећује материјалној производњи била посвећена и породици, онда би њена улога и значај били далеко прецизније одмерени. Таква посебна пажња намењена породици подразумева темељно и студиозно упознавање свих њених обележја, у чему се до сада није увек успевало, а чему је и ова расправа дала изврстан допринос.

Марија Весућ